

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล

(Individual Study)

หลักสิทธิมนุษยชนกับการประกันภัย

จัดทำโดย ดร.สมพร สืบถวิลกุล

รหัส 600537

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๕
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักสิทธิมนุษยชนกับการประกันภัย

ดร.สมพร สืบถวิลกุล

บทนำ

สิทธิมนุษยชน (Human Right) หมายถึง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสากลและไม่สามารถถ่ายโอนกัน เป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนเกิดมามีความเท่าเทียมกัน มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีอิสรภาพ เสรีภาพ ทั้งความคิดและการกระทำที่ไม่มีใครสามารถล่วงละเมิดได้ เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่พึงมีโดยเสมอภาคกัน เพื่อดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีโอกาสเท่าเทียมกันในการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ และสร้างสรรค์ สิทธิมนุษยชนจึงเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่ติดตัวมาแต่ตั้งแต่เกิดของมนุษย์ทุกคน และจะเป็นสิทธิที่ติดตัวบุคคลนั้นตลอดไปไม่ว่าจะอยู่ในเขตปกครองใด เชื้อชาติใด ภาษาใด หรือศาสนาใดก็ตาม (สิทธิมนุษยชน, ออนไลน์, 2552) สิทธิมนุษยชนเป็นกระแสโลกที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง องค์การสหประชาชาติได้ผลักดันให้มวลประเทศสมาชิกให้การยอมรับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) ซึ่งถือเป็นต้นแบบของการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ซึ่งปฏิญญานี้ระบุว่าความรับผิดชอบในการให้ความคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนเป็นอำนาจหน้าที่ของรัฐ หมายความว่ารัฐบาลของประเทศนั้นๆ ตกลงที่จะทำหน้าที่ในเรื่องการเคารพสิทธิ (respect) การคุ้มครองสิทธิ (protect) และการทำให้เกิดการเข้าถึงสิทธิได้ (fulfil)

สำหรับประเทศไทยนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ยอมรับในหลักการแห่งการคุ้มครองในสิทธิมนุษยชน เพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยเป็นภาคี สมาชิกจึงกำหนดให้มีการจัดตั้งองค์การขึ้นมาเพื่อตรวจสอบดูแล เรียกว่า คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ประเทศไทยเป็นประเทศที่ได้กำหนดให้มีการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพและสิทธิมนุษยชนของประชาชนชาวไทยไว้ อย่างโดดเด่นกว้างขวางประเทศหนึ่ง ไม่ว่าจะ เป็นการคุ้มครองเรื่องศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ การกำหนดให้สิทธิของบุคคลตาม กฎหมายต้องเท่าเทียมกัน การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลย รวมทั้งการกำหนดให้การพิจารณาพิพากษาคดีต้องเป็นไปโดยโปร่งใส และ รวดเร็ว บริสุทธิ์ ยุติธรรม เป็นไปโดยต่อเนื่อง

ในปัจจุบันการส่งเสริมเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไม่ใช่เป็นหน้าที่เฉพาะของภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่การดำเนินการของภาคธุรกิจในยุคนี้ ผู้ประกอบการจะต้องดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจภายใต้ความตระหนักถึงผลกระทบที่มีต่อสิทธิมนุษยชน และต้องหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทข้ามชาติและองค์กรธุรกิจขนาดใหญ่ได้มีการริเริ่มบรรทัดฐานต่างๆ ที่มุ่งกำหนดให้องค์กรธุรกิจมีหน้าที่ในด้านสิทธิมนุษยชนในระดับเดียวกับที่ภาครัฐ คือ “มุ่งส่งเสริมให้เกิดการ เคารพ ประกันการเคารพ และคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างมั่นคง”

ความเป็นมาของสิทธิมนุษยชน

แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรีกโรมัน แต่เรียกว่า “สิทธิธรรมชาติ (Natural Rights)” ต่อมา Thomas Paine นักเขียนและนักต่อสู้ทางการเมืองชาวอังกฤษ ได้บัญญัติคำว่า “สิทธิของมนุษย์ (Rights of Man)” ขึ้นมาในการแปลคำประกาศสิทธิของมนุษย์ และพลเมืองของฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 เป็นภาษาอังกฤษ และหลังจากนั้นคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ได้ปรากฏในกฎบัตรสหประชาชาติ ค.ศ. 1945 ตามข้อเสนอแนะของนาง Eleanor Roosevelt การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในระยะแรกๆ นั้นเป็นเรื่องภายในของแต่ละประเทศว่าจะให้ความคุ้มครองมากน้อยเพียงใด โดยประเทศอื่นไม่สามารถเข้าไปแทรกแซงได้ แต่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งเกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่เยอรมัน ญี่ปุ่น และรัสเซีย จึงมีการจัดทำสารันรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในประเทศอังกฤษที่เรียกว่า มหากฎบัตรแมกนาคาร์ตา (Magna Carta) และหลังจากนั้นคำว่าสิทธิมนุษยชนก็ถูกใช้ในคำประกาศอิสรภาพ (The Declaration of Independence) และรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา รวมถึงปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง (Declaration des Droits de l' Homme et du Citoyen) ของฝรั่งเศส

ในปัจจุบันเรื่องสิทธิมนุษยชนกลายเป็นเรื่องสิทธิระหว่างประเทศ (International Rights) ที่ทุกประเทศต้องเข้าไปช่วยกันดูแลเพื่อยกระดับมาตรฐานการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และร่วมมือกันต่อต้านประเทศที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนของประชาชนทั้งภายในหรือภายนอกประเทศของตน โดยมีการยอมรับกันว่า การเข้าไปแทรกแซงในเรื่องนี้ชอบด้วยหลักกฎหมายระหว่างประเทศ ดังนั้นรัฐใดรัฐหนึ่งจึงไม่สามารถอ้างว่า สิทธิมนุษยชน เป็นเรื่องของอำนาจภายในของรัฐ (Domestic Jurisdiction) ได้อีกต่อไป โดยรัฐที่เป็นภาคีแห่งข้อตกลงระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนสามารถเข้าตรวจสอบหรือมีมติให้ใช้มาตรการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อยุติการละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือแก้ไขเยียวยาความเดือดร้อนอันเกิดจากการละเมิดสิทธิมนุษยชนในรัฐใดรัฐหนึ่งได้ โดยสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการคุ้มครองอย่างจริงจังในระหว่างประเทศ ได้แก่ (1) สิทธิพลเมือง คือสิทธิในชีวิตและร่างกาย เสรีภาพและความมั่นคงในชีวิต และสิทธิในกระบวนการยุติธรรม (2) สิทธิทางการเมือง คือสิทธิในการเลือกวิถีชีวิตของตนเองทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการแสดงออก (3) สิทธิทางเศรษฐกิจ คือสิทธิในการมีงานทำ สิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน การได้รับมาตรฐานการครองชีพอย่างพอเพียง (4) สิทธิทางสังคม คือสิทธิในการได้รับการศึกษา สิทธิในการได้รับหลักประกันด้านสุขภาพ การมีเสรีภาพในการเลือกคู่ครองและสร้างครอบครัว (5) สิทธิทางวัฒนธรรม คือการมีเสรีภาพในการใช้ภาษา เสรีภาพในการแต่งกาย เสรีภาพในความเชื่อทางศาสนา

ลักษณะของสิทธิมนุษยชนที่สำคัญ ประกอบด้วย สิทธิพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน (Primary Right) มนุษย์ที่เกิดมาในโลก ต่างมีความเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์สิทธิส่วนบุคคล (Personal Right) เป็นสิทธิส่วนตัวของบุคคลที่ผู้อื่นจะล่วงละเมิดมิได้ เป็นพื้นที่ส่วนตัวของแต่ละบุคคล สิทธิของพลเมือง (Civil Right) เป็นสิทธิของประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองแห่งรัฐ เป็นสิทธิที่เกี่ยวข้องตามกฎหมายของรัฐ ซึ่งสิทธิพลเมืองได้แก่ สิทธิทางสังคม (Social Right) เป็นสิทธิของประชาชนทางสังคมที่จะได้รับบริการจากสังคม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม เช่น สิทธิการเข้าถึงการบริการสาธารณะ เป็นต้น สิทธิทางสวัสดิการสังคม (Social Welfare Right) เป็นสิทธิของประชาชนทุกคนที่จะได้รับสวัสดิการทางสังคม เช่น สิทธิการได้รับการศึกษา ฯลฯ สิทธิทางวัฒนธรรม (Cultural Right) ได้แก่ สิทธิเข้าร่วมในพิธีกรรม ประเพณีวัฒนธรรม ของประชาคมในด้านศิลปะต่างๆ

หลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน 6 ประการ

1. ทุกคนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) เป็นสิทธิอันชอบธรรมที่ติดตัวทุกคนตามธรรมชาติมาตั้งแต่เกิด (National Rights)
2. คนทุกคนมีความเสมอภาคและห้ามการเลือกปฏิบัติ (Equality and non-discrimination)
3. สิทธิมนุษยชนเป็นของคนทุกคนโดยไม่เลือกเชื้อชาติ ศาสนา เพศ อายุ อาชีพ สถานะทาง เศรษฐกิจ หรือสังคม สุขภาพ และความคิดเห็นด้านต่างๆ (Universality)
4. สิทธิมนุษยชนเป็นองค์รวมแยกเป็นส่วนๆ ไม่ได้ และพึ่งพิงกัน (Indivisibility & Interdependently)
5. การมีส่วนร่วมและการเป็นส่วนหนึ่งของสิทธินั้น (Participation & Inclusion) หมายความว่า ประชาชนแต่ละคน หรือกลุ่มประชาชนหรือประชาสังคมย่อมมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการเข้าถึง และได้รับประโยชน์จากสิทธิพลเมือง การเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
6. ตรวจสอบได้และใช้หลักนิติธรรม (Accountability & the Rule of Law)

ความหมายของการประกันภัย

นักวิชาการและนักทฤษฎีหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า การประกันภัย (Insurance) ไว้หลากหลายนัย เช่น Frederick G. Crane. (1984). กล่าวว่า การประกันภัย คือการที่คนจำนวนมากได้ตกลงกันที่จะร่วมกันชดใช้หรือแบ่งเบาความเสียหายที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งในกลุ่มอาจได้รับ โดยตั้งเป็นเงินกองทุน (Pool) ขึ้น เพื่อทำหน้าที่เป็นคนกลางรวบรวมเงินทุนหรือที่เรียกว่าเบี้ยประกันภัยจากสมาชิกทุกคนเข้าสู่กองทุน และกองทุนจะทำหน้าที่จ่ายเงินจากกองทุนให้แก่สมาชิกผู้ต้องประสบความเสียหาย ขณะที่ Mark S. Dorfman. (1998) ให้นิยามว่า การประกันภัย คือแผนเฉลี่ยความเสี่ยงภัยร่วมกัน โดยบุคคลจำนวนหนึ่งตกลงกันว่า หากบุคคลในกลุ่มนั้นได้รับการสูญเสียเนื่องจากภัยที่กำหนดไว้ ทุกๆ คนในกลุ่มจะเฉลี่ยค่าสูญเสียให้แก่ผู้ประสบภัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ระบุว่า การประกันภัย คือการกระทำของบุคคลหมู่หนึ่ง ทำการรับโอนความเสี่ยงภัยของสมาชิกแต่ละคนเพื่อที่จะกระจายไปยังสมาชิกผู้ได้รับความเสียหายทุกคน

จากความหมายความข้างต้น ทำให้เห็นว่าการประกันภัยเป็นเรื่องการสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจต่อความเสียหายที่เกิดจากความเสี่ยงภัย (risk) ต่างๆ ทั้งภัยที่มีสาเหตุความเสียหายจากธรรมชาติหรือจากการกระทำของมนุษย์หรือแม้กระทั่งจากสภาวะเศรษฐกิจ โดยประโยชน์ของการประกันภัย มีดังนี้ (ฐิติวัติ ชัยวัฒน์, 2556)

1. ประโยชน์ต่อผู้เอาประกันภัย ได้แก่ (1) เป็นการสร้างความมั่นใจให้ผู้เอาประกันภัยว่าเมื่อทรัพย์สินที่ทำประกันภัยได้รับความเสียหายจากภัยที่เอาประกันภัยไว้จะได้รับการชดใช้ ซึ่งหากปราศจากการประกันภัยแล้ว ผู้นั้นอาจต้องสิ้นเนื้อประดาตัว ทุนรอนที่สะสมมาก็อาจสูญเสียไปในระยะอันสั้น และ (2) ประโยชน์ต่อบุคคลและครอบครัว เป็นการประกันรายได้ในยามที่ไม่สามารถประกอบอาชีพการงานได้ตามปกติ หรือหากหัวหน้าครอบครัวได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิต บุคคลในครอบครัวที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะได้รับการบรรเทาความเดือดร้อนในระยะที่ขาดผู้นำในครอบครัวได้ และยังสามารถนำเงินที่ได้จากการประกันนี้ไปลงทุนเพื่อประกอบอาชีพต่อไปได้

2. ประโยชน์ต่อธุรกิจ ได้แก่ (1) ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการประกอบธุรกิจด้วยการแบ่งเบาภาระความเสี่ยงให้กับบริษัทประกัน ดังนั้น ผู้ประกอบการย่อมใช้ความสามารถและเวลาในการมุ่งผลกำไรได้อย่างเต็มที่ (2) เป็นหลักประกันสำหรับการอนุมัติสินเชื่อของธนาคารทำให้ผู้ลงทุนประกอบธุรกิจเอกชนสามารถกู้เงินเพื่อใช้ประกอบธุรกิจได้ โดยธนาคารหรือผู้ให้กู้ยืมจะกำหนดให้มีการทำประกันภัยความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อหลักประกัน (3) ช่วยสนับสนุนให้เกิดการค้าขายระหว่างประเทศด้วยการ-ประกันภัยการขนส่งสินค้า ถ้าการขนส่งสินค้าไม่มีการประกันภัย เวลาเกิดความเสียหายก็จะทำให้พ่อค้าขาดทุนและอาจล้มละลายได้ ดังนั้น การทำประกันภัยจึงช่วยให้พ่อค้าจัดส่งสินค้าไปขายต่างประเทศได้ด้วยความมั่นคง และ (4) ช่วยให้สามารถควบคุมต้นทุน ในการลงทุนประกอบธุรกิจ ผู้ลงทุนย่อมคำนวณความเสียหายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นต่อธุรกิจในอนาคตเข้าเป็นต้นทุนการผลิตด้วย การประกันภัยทำให้รู้ต้นทุนที่เป็นเบี่ยงประกันภัย จึงเป็นผลให้ต้นทุนการผลิตในส่วนที่เกิดจากความเสียหายได้แบ่งเฉลี่ยไปทำให้ผู้บริโภคบริการซื้อที่เหมาะสมตามสภาพที่ควรเป็น

3. ประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ (1) ช่วยสร้างความมั่นคงในสังคม ครอบคลุมไว้ได้ก็ตามที่มีการทำประกันไว้ การประกันภัยจะช่วยลดหรือแบ่งเบาความเสียหายที่เกิดขึ้นให้น้อยลง ทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงยังผลให้สังคมดีขึ้นด้วย (2) เป็นการลดความไม่แน่นอนในสังคม เพราะความไม่แน่นอนส่งผลให้ประสิทธิภาพในการดำเนินงานต่าง ๆ ต่ำลง การประกันภัยจะทำให้ผู้ลงทุนมีความมั่นใจว่าเงินที่เขาลงทุนไปนั้น จะได้รับความคุ้มครอง (3) เป็นการสร้างสวัสดิการสังคม เช่น การบังคับให้รถยนต์ทุกคันที่ใช้ตามท้องถนน จะต้องจัดให้มีการประกันภัยเพื่อคุ้มครองบุคคลภายนอกหรือบุคคลที่สาม (third party liability) เวลาเกิดเหตุผู้เสียหายจะได้รับการชดเชยค่าสินไหมทดแทนเป็นค่ารักษาพยาบาล หรือเงินชดเชยกรณีเสียชีวิต หรือทุพพลภาพ ทำให้ทุกคนมีหลักประกันที่มั่นคงในการดำรงชีพอย่างมั่นใจ และ (4) ช่วยให้มีการระดมทุนเพื่อพัฒนาประเทศ บริษัทประกันภัยเป็นสถาบันหนึ่งในหลายสถาบันการเงิน ที่มีส่วนส่งเสริมให้ประชาชนประหยัดและออมเงินทางอ้อมในรูปเบี้ยประกันชีวิต หรือเบี้ยประกันภัยที่ซื้อเพื่อป้องกันความสูญเสียหรือความเสียหายหากเกิดภัยขึ้นต่อชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน ธุรกิจ หรือความ-รับผิดชอบทางกฎหมายหรือสัญญา โดยเบี้ยประกันภัยเหล่านั้นจะรวบรวมไปลงทุน ซึ่งเป็นการพัฒนาประเทศอีกทางหนึ่ง

หลักสิทธิมนุษยชนกับการประกันภัย

อุตสาหกรรมประกันภัยมีส่วนสนับสนุนทุกภาคส่วนของระบบเศรษฐกิจผ่านกิจกรรมทางด้านการประกันภัยต่างๆและการลงทุน ในฐานะที่อุตสาหกรรมประกันภัยเป็นเสมือนนักลงทุนระยะยาวซึ่งต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อสภาพความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ รวมไปถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศนั้นๆภายใต้การให้การยอมรับในหลักการที่ว่า การปกป้องสิทธิมนุษยชนเป็นแกนสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาที่ยั่งยืนและสิทธิมนุษยชนสะท้อนให้เห็นเป็นนัยที่สำคัญว่า อุตสาหกรรมประกันภัยควรจะต้องกำหนดบทบาทและหน้าที่เพื่อเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความรับผิดชอบและสร้างโอกาสที่จะทำให้เกิดความส่งเสริมและสนับสนุนการเคารพต่อสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากเรื่องของสิทธิมนุษยชนไม่ใช่เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องเฉพาะภาครัฐเท่านั้น แต่ในปัจจุบันการเคารพสิทธิมนุษยชนได้กลายเป็นมาตรฐานของโลก (Global Standard) ที่ภาคธุรกิจถูกคาดหวังให้ยึดถือปฏิบัติไม่ว่าจะดำเนินธุรกิจ ณ ที่แห่งใด มีขนาดธุรกิจเช่นไร ประกอบธุรกิจหรืออุตสาหกรรมประเภทใด ล้วนจะถูกคาดหวังจากสังคมในปัจจุบันว่าจะต้องดำเนินการภายใต้

การยึดมั่นในหลักสิทธิมนุษยชนอย่างเข้มแข็งจริงจังทั้งต่อลูกค้า คู่ค้า ผู้ถือหุ้น ชุมชน สังคม และผู้มีส่วนได้เสีย ในทุกมิติ

องค์กรหรือหน่วยงานใดที่ไม่เคารพสิทธิมนุษยชนจะก่อให้เกิดความเสี่ยงเรื่องชื่อเสียง กฎหมายและการดำเนินงาน ความคาดหวังของผู้มีส่วนได้เสียรวมทั้งภาคสังคมและผู้กำหนดนโยบายจะมีมากขึ้นในเรื่องของสิทธิมนุษยชน มาตรฐานของสิทธิมนุษยชนถูกกำหนดเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในข้อตกลงหรือกฎบัตรระหว่างประเทศ รวมทั้งในกฎหมายหรือกฎระเบียบท้องถิ่น ซึ่งบ่อยครั้งจะพบว่าการเคารพสิทธิมนุษยชนมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับคุณภาพของภัยที่รับประกันไว้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวธุรกิจประกันภัยจึงต้องกำหนดให้มีเรื่องของสิทธิมนุษยชนในการจัดกรอบแนวคิดในการบริหารความเสี่ยง โดยอุตสาหกรรมประกันภัยควรมีแนวทางในการส่งเสริมการเคารพสิทธิมนุษยชนอย่างจริงจัง ด้วยการกำหนดมาตรฐานความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้เสีย อาทิ เช่น บริษัทนายหน้าประกันภัย ลูกค้ายกอร์ และบริษัทที่จะไปร่วมลงทุน เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการพัฒนาด้านสิทธิมนุษยชน รวมถึงมีการตรวจสอบวิเคราะห์สถานะเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของหน่วยงานที่บริษัทประกันภัยไปเกี่ยวข้อง อีกทั้งควรมีการกำหนดหรือจัดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการลงทุนด้วยความรับผิดชอบ (Responsibility Investment) และหลักเกณฑ์ที่จะก่อให้เกิดการประกันภัยที่ยั่งยืน (Sustainable Insurance) ในขณะที่เดียวกันอาจมีการขยายขอบข่ายความคุ้มครองของการประกันภัยสินค้าและบริการให้ครอบคลุมถึงประเด็นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้น เช่น การคุ้มครองสุขภาพและความปลอดภัยของแรงงาน การดำเนินการเหล่านี้จะช่วยให้เกิดพัฒนาด้านการจัดการเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นและได้รับการยอมรับมากขึ้น

ในฐานะที่เป็นผู้จัดการความเสี่ยง เป็นผู้ให้บริการบริหารความเสี่ยง และเป็นนักลงทุนระยะยาว บริษัทประกันภัยและบริษัทประกันภัยต่อจึงมีบทบาทสำคัญทางสังคมและบทบาททางเศรษฐกิจในสังคม หน้าที่หลักของการประกันภัยคือการนำเสนอการป้องกันความเสี่ยง ซึ่งการประกันภัยจะช่วยให้บุคคลและธุรกิจสามารถปกป้องตัวเองจากความเสี่ยงได้ และส่งผลให้มีความมั่นคง มีความยืดหยุ่นและมั่นคง อีกทั้งยังสามารถนำเบี้ยประกันภัยไปลงทุนในตลาดทุนแบบระยะยาวทั้งในธุรกิจการเงินและหน่วยงานภาครัฐ ด้วยเหตุนี้บทบาทในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมประกันภัยจึงมีความเชื่อมโยงกับมนุษย์ที่มีศักยภาพการละเมิดสิทธิ เช่น การหลีกเลี่ยงการรับประกันภัย บริษัทหรือธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการใช้แรงงานเด็ก การค้าแรงงานเถื่อนหรือการค้ามนุษย์ การบังคับใช้แรงงานที่ผิดกฎหมาย รวมถึงการปฏิบัติต่อผู้ใช้แรงงานที่ไม่เหมาะสม

กฎหมายว่าด้วยสิทธิมนุษยชนกำหนดให้คนทุกคนมีสิทธิที่เท่าเทียมกัน และต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติในการดำเนินธุรกิจประกันภัยแม้ว่าบริษัทประกันได้กำหนดแนวปฏิบัติปฏิบัติงานภายใต้หลักจรรยาบรรณวิชาชีพเนื่องจากทฤษฎีและกฎพื้นฐานของการประกันภัยมาจาก ทฤษฎีความน่าจะเป็น (probability) กฎว่าด้วยจำนวนมาก (law of large number) และกฎว่าด้วยการเฉลี่ย (law of average) ดังนั้นในการประเมินความเสี่ยงภัยและการกำหนดอัตราเบี้ยประกันภัยจึงมักจะอยู่ในพื้นฐานของสมมติฐานเกี่ยวกับกลุ่มและพฤติกรรมของกลุ่มซึ่งอาจขัดแย้งกับหลักสิทธิมนุษยชน การประกันหลายประเภทมีการกำหนดอัตราเบี้ยประกันภัยโดยพิจารณาจาก เพศ อายุ สถานภาพสมรส และความพิการ แนวทางเหล่านี้อาจเป็นเหตุผลที่ถูกต้องตามมาตรฐานทางธุรกิจและการคำนวณตามหลักคณิตศาสตร์ประกันภัย แต่อาจขัดแย้งกับแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน จึงมักมีคำถามว่ามีทางเลือกที่จะไม่เลือกปฏิบัติตามแนวทางที่เป็นจารีตและประเพณีปฏิบัติของการประกันภัยที่เป็นอยู่หรือไม่ ในปัจจุบันไม่ว่าจะมีความพยายามจากภาคอุตสาหกรรมประกันภัยเพื่อหลีกเลี่ยงการปฏิบัติในการ

กำหนดเบี้ยประกันภัยที่ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะส่วนบุคคลที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายสิทธิมนุษยชน ซึ่งในประเด็นนี้ได้เคยมีคดีความที่ผู้เอาประกันภัยฟ้องต่อศาลในประเทศแคนาดาว่าบริษัทประกันภัยเลือกปฏิบัติหรือปฏิบัติต่อผู้เอาประกันภัยโดยขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชนเนื่องจากการคิดอัตราเบี้ยประกันภัยแตกต่างกันบนพื้นฐานของปัจจัยที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน คือปัจจัย อายุ เพศ สถานภาพการสมรส และ ความพิการ ซึ่งศาลฎีกาของแคนาดาได้มีคำพิพากษาว่าบริษัทประกันภัยสามารถกำหนดอัตราเบี้ยประกันภัยแตกต่างกันได้หากเป็นการตามแนวปฏิบัติที่ดีและเป็นที่ยอมรับของธุรกิจประกันภัย (sound and accepted insurance practice) และไม่มีทางเลือกอื่นที่สามารถปฏิบัติได้ (no practical alternative) ทั้งนี้จะต้องเป็นการดำเนินการโดยสุจริตและสมเหตุสมผล จึงไม่ถือว่าการเรียกเก็บเบี้ยประกันภัยที่แตกต่างกันระหว่างบุคคลเป็นการดำเนินการโดยการเลือกปฏิบัติ (discrimination)

จากกรณีข้างต้นจึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่าในปัจจุบันรูปแบบของความเสียหายได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้วตามความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของเทคโนโลยี ดังนั้นการกำหนดอัตรา เบี้ยประกันภัยในอนาคตอาจต้องมีการแสวงหาทางเลือกอื่นในการคำนวณกำหนดอัตราเบี้ยประกันภัยที่สามารถสะท้อนบริบทของความเสียหายที่แท้จริงในยุคปัจจุบัน การประเมินอัตราเบี้ยประกันภัยที่อาศัยสมมติฐานทั่วไปเกี่ยวกับพฤติกรรมของกลุ่มอาจไม่ถูกต้องอีกต่อไปแล้ว ประเด็นต่อไปที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยทั่วไปและในเรื่องที่เกี่ยวกับกฎหมายสิทธิมนุษยชนที่มีผลกระทบต่อธุรกิจประกันภัยก็คือ สิทธิของประชาชนในเรื่องการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลได้ขยายตัวอย่างมากในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ซึ่งทำให้โฉมหน้าของกฎหมายสิทธิมนุษยชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก แนวทางการจัดจำหน่ายและการกำหนดอัตราดอกเบี้ยและการประเมินความเสี่ยงของอุตสาหกรรมประกันภัยกำลังจะเปลี่ยนไปอย่างก้าวกระโดด มีการนำเอาปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการประเมินความเสี่ยงและคำนวณอัตราเบี้ยประกันภัย ดังนั้นจึงมีโอกาสที่สำคัญในการพัฒนาเกณฑ์ใหม่ที่สามารถตอบสนองต่อความเป็นจริงของตลาดใหม่ๆ รวมถึงการพัฒนาทางสังคมในโลกของการประกันภัยได้อีกมาก

ประเทศไทยมีการรณรงค์ให้ภาคธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทมหาชนที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ให้ประกอบกิจการด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมตามทิศทางสากลอย่างมีคุณธรรม เพื่อสร้างคุณค่าและประโยชน์สุขแก่ตัวกิจการ ผู้มีส่วนได้เสีย สังคม สิ่งแวดล้อม และประเทศชาติอย่างแท้จริง นอกจากนี้ควรต้องปลูกฝังจิตใจของพนักงานให้มีสำนึกของจิตอาสาและจิตสาธารณะผ่านทางปรัชญา ค่านิยม และวัฒนธรรมขององค์กร เพื่อทำให้ความรับผิดชอบต่อสังคมและการเคารพสิทธิมนุษยชนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตการทำงานและชีวิตประจำวันที่พนักงานทุกคนถือปฏิบัติจนเป็นนิสัยและเป็นดีเอ็นเอขององค์กร

สำหรับธุรกิจประกันภัยในประเทศไทย แม้ยังไม่ได้มีการนำแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนมาใช้อย่างจริงจังตามแนวทางที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่หลายๆบริษัทประกันภัยได้มีการนำแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการ (Corporate Social Responsibility) ซึ่งอาจจะเป็นกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมที่ฝังอยู่ในกระบวนการในการดำเนินธุรกิจโดยตรงที่เรียกว่า CSR in Process เช่น การจ้างแรงงานคนพิการ การออกผลิตภัณฑ์การประกันภัยนาข้าวที่สามารถนำมาช่วยแก้ปัญหาของชาวนา นอกจากนี้องค์กรธุรกิจอาจจะทำกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมนอกกระบวนการทางธุรกิจที่เรียกว่า CSR after Process เช่น การบริจาคเงินและสิ่งของสนับสนุนการศึกษาและอาชีพ การปลูกป่าลดโลกร้อน หรือ โครงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

แท้จริงแล้วประเทศไทยมีนโยบายสาธารณะที่ใช้ระบบประกันภัยเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมและสร้างภูมิคุ้มกันเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ซึ่งก็คือ นโยบายคุ้มครองผู้ประสบภัยจากรถ ซึ่งนโยบายนี้ได้สร้างความคุ้มครองต่อผู้ประสบภัยจากรถทุกคน ไม่ว่าจะเป็นผู้ขับขี่ ผู้โดยสาร หรือบุคคลภายนอกที่ได้รับความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย อนามัย จากอุบัติเหตุรถยนต์ โดยมีการกำหนดให้มีความคุ้มครองที่เรียกว่า ค่าเสียหายเบื้องต้นเป็นค่าเสียหายที่บริษัทผู้รับประกันภัยต้องจ่ายให้ผู้ประสบภัยจากรถโดยไม่ต้องรอพิสูจน์ความรับผิด ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ประสบภัยทุกคนได้มีโอกาสได้รับการรักษาเยียวยาอย่างทันท่วงที โดยนโยบายสาธารณะนี้ได้มีการกำหนดโครงสร้างอัตราเบี้ยประกันภัยสำหรับรถจักรยานยนต์ไว้ต่ำกว่าความเสี่ยงภัยที่เป็นอยู่ โดยใช้แนวคิดการอุดหนุนไขว้ (cross subsidy) ด้วยการนำเบี้ยประกันภัยจากรถประเภทอื่นๆ มาชดเชยส่วนที่ขาดทุนนี้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งของ CSR in Process

เรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่งสำหรับกรณีการนำนโยบายคุ้มครองผู้ประสบภัยจากรถไปปฏิบัติ ก็คือกฎหมายนี้ได้เลือกที่จะใช้ภาคเอกชนซึ่งก็คือธุรกิจประกันวินาศภัย เป็นเครื่องมือหลักในการนำนโยบายนี้ไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิด การจัดการภาครัฐแนวใหม่ (new public management) คือ ใช้วิธีการจัดการแบบเอกชนในการให้บริการสาธารณะ แม้ว่าทำให้ภาคเอกชนเป็นผู้นำหน้าในการรับประกันรถภาคบังคับ เป็นเรื่องที่มีการดำเนินการกันอย่างกว้างขวางในหลาย ๆ ประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศทางตะวันตก แต่เรื่องนี้ก็เป็นสิ่งใหม่สำหรับประเทศไทยที่จะมีเอกชนมาทำหน้าที่นำนโยบายรัฐไปปฏิบัติ นั้น นับได้ว่าเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ เป็นการปรับเปลี่ยนระบบการบริหารงานเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ตามแนวคิด Reinventing Government ของ Osborne and Gaebler (1992) ซึ่งถือว่าเป็นแนวโน้มที่สำคัญในการบริหารงานภาครัฐที่เกิดขึ้นในยุคนี้

ธุรกิจประกันภัยกับหลักปฏิบัติของสหประชาชาติว่าด้วยการดำเนินธุรกิจและสิทธิมนุษยชน (United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights)

ธุรกิจประกันภัยนับได้ว่าเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญในระบบเศรษฐกิจทั่วโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่สำหรับประเทศไทยธุรกิจประกันซึ่งหมายรวมทั้งการประกันวินาศภัยและการประกันชีวิตยังอาจกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมประกันภัยยังไม่ได้รับการยอมรับอย่างแท้จริง จึงยังไม่มีบทบาทที่โดดเด่นในระบบเศรษฐกิจไทย เพื่อให้อุตสาหกรรมประกันภัยได้รับความไว้วางใจมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนอยากเรียกร้องให้ภาครัฐที่ทำหน้าที่ในการกำกับดูแลธุรกิจประกันภัยและภาคธุรกิจประกันภัยในประเทศไทย ให้ยึดมั่นตามหลักปฏิบัติของสหประชาชาติว่าการดำเนินธุรกิจและสิทธิมนุษยชน และร่วมกันรณรงค์สร้างความรู้และความเข้าใจ ต่อบทบาทของสาธารณะและภาคเอกชนตามกรอบของหลักปฏิบัตินี้

หลักปฏิบัตินี้ ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากคณะมนตรีสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติเมื่อปี 2554 ประกอบด้วยหลักการพื้นฐานและหลักการเชิงปฏิบัติ 31 ข้อ อธิบายถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐ วิชากิจ และองค์กรทางธุรกิจต่าง ๆ ที่จะต้องเคารพและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเยียวยาเมื่อเกิดการละเมิด และการปฏิบัติมิชอบด้านสิทธิมนุษยชนในบริบทของการดำเนินธุรกิจ เพื่อแก้ปัญหาข้อกล่าวหาว่ามีการปฏิบัติมิชอบที่เกิดขึ้นจากหน่วยงานธุรกิจหรือตัวแทนของรัฐ เนื่องจากนักปกป้องสิทธิมนุษยชนซึ่งทำงานเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาด้านธุรกิจ โดยในปัจจุบันนักสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย ยังคงต้องเผชิญกับการโจมตี การข่มขู่ และการคุกคามประการต่าง ๆ โดยหน่วยงานราชการไทยและหน่วยงานธุรกิจมักใช้กฎหมายหมิ่นประมาททางอาญาตามประมวลกฎหมายอาญาของไทย ข้อบัญญัติของพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับ

คอมพิวเตอร์เกี่ยวกับเสรีภาพในการแสดงออก พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะซึ่งจำกัดสิทธิในการรวมตัว รวมถึงใช้อำนาจอย่างกว้างขวางของคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ เพื่อพุ่งเป้าโจมตีนักปกป้องสิทธิมนุษยชน ซึ่งเนื้อหาของกฎหมายเหล่านี้และบทลงโทษที่รุนแรงไม่สอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ

บทสรุป

แม้ว่าเป้าหมายหลักของการทำธุรกิจ คือ การแสวงหากำไรให้ได้มากที่สุด ซึ่งนำไปสู่การใช้ทรัพยากรในสังคมมากเช่นกัน ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะส่งผลในด้านต่างๆต่อชุมชน และสังคมไม่มากนักน้อย หากภาคธุรกิจไม่คำนึงถึงชุมชน สังคม ที่เข้าไปเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมก็จะได้รับผลกระทบย้อนกลับมายังธุรกิจของตนในทางที่ไม่พึงปรารถนาที่เป็นได้ หลักการสิทธิมนุษยชนเป็นหลักการหนึ่งที่มีความสำคัญในการนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินธุรกิจ เพราะรากฐานของสิทธิมนุษยชนเป็นหลักพื้นฐานของมนุษย์ ถ้าคำนึงถึงสิทธิของมนุษย์ก็จะเป็นการเพิ่มคุณค่าธุรกิจเพราะทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญของธุรกิจในการสร้างมูลค่าเพิ่มและเพิ่มผลผลิต

ธุรกิจประกันภัยก็เป็นอีกหนึ่งแขนงทางเศรษฐกิจที่ควรมีบทบาทในการสนับสนุนและส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชน และ หลักความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งในรูปแบบของการกำหนดเป็นนโยบายสำคัญขององค์กรและปลูกฝังให้บุคลากรขององค์กรรวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยึดถือและปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องผลักดันและเผยแพร่แนวคิดรวมทั้งวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับหลักการดังกล่าวให้เป็นที่เข้าใจทั้งในมิติของสิทธิมนุษยชนที่ตนมีอยู่ การเคารพสิทธิของผู้อื่น และการร่วมกันรณรงค์ปกป้องและส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนให้แก่สังคมและชุมชนกันอย่างจริงจัง ภายใต้หลักความเสมอภาค สิทธิเสรีภาพ และหลักนิติธรรมหรือการปกครองโดยกฎหมาย โดยผู้ประกอบการธุรกิจประกันภัยต้องนำทั้งหลักสิทธิมนุษยชนและแนวทางความรับผิดชอบต่อสังคมมากำหนดเป็นนโยบายการดำเนินธุรกิจที่สามารถวัดผลได้ใน 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาองค์กรอย่าง ยั่งยืนกลยุทธ์การขับเคลื่อนจากภายในโดยกำหนดกลยุทธ์การขับเคลื่อนจากภายใน (Corporate – Driven CSR) รูปแบบของกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมทั้งในกระบวนการทางธุรกิจ (CSR in Process) และกระบวนการภายหลังจากกระบวนการทางธุรกิจ (CSR after Process) เช่น กิจกรรม สร้างสรรค์ หรือการให้ความช่วยเหลือต่อชุมชนและสังคม อีกทั้งความรับผิดชอบต่อสังคมของ ภาคเอกชนนั้น จะประสบความสำเร็จไม่ได้หากภาครัฐไม่ให้ความร่วมมือ ในการส่งเสริมสนับสนุน กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม โดยการกำหนดกฎระเบียบ นโยบายและแผนอย่างชัดเจน ตลอดจนติดตามตรวจสอบการบังคับใช้อย่างจริงจัง

บรรณานุกรม

Frederick G. Crane, 1984, *Insurance Principles and Practice*. New York: John Wiley & Sons.

Mark S. Dorfman ,1998, *Introduction to Risk Management and Insurance*, 6th Edition, New Jersey: Prentice Hall.

Osborne David and Gaebler Ted, 1992, *Reinventing Government*. M.A. Addison-Wesley Publishing Company.

กฎหมายไทย, พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา3, สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, **ชุดความรู้สิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพตาม รัฐธรรมนูญ สันติสัญญาหลักระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยภาคี**, [Online], Available: www.rlpd.go.th/rlpdnew/images/rlpd_1/HRC/nhr, [2016, August 13].

คู่มือวิชาการประกันภัยโดยคณะอนุกรรมการส่งเสริมประกันภัยประจำปี2548-2550 ,2549, สมาคมประกันวินาศภัย,ครั้งที่ , โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความหมายของสิทธิ,ออนไลน์,2552

จรัญ โฆษณานนท์, 2545, **สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน ปรัชญา กฎหมาย และความเป็นจริงทาง สังคม**, สำนักพิมพ์นิติธรรม.

ชะวั้งชัย ภาคินธุ, 2548, **กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิมนุษยชน**, กรุงเทพฯ:โอเดียนส์โตร์.

รัฐดิวิดี ชัยวัฒน์, 2556, **การบริหารความเสี่ยงภัยและประกันภัยในศตวรรษที่ 21**, ครั้งที่2, โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ

เดชา สวานานนท์ ,**รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540**

นพนิธิ สุริยยะ, 2537, **สิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด.

แนวคิด และทฤษฎีในทางรัฐธรรมนูญว่าด้วยอำนาจอธิปไตย และสิทธิเสรีภาพ,2552,ออนไลน์

ราชกิจจานุเบกษา, **พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒**, ให้ไว้ ณ วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542

รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย กษิติประดิษฐ์, สิทธิมนุษยชน Human Rights (LW 446), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, หน้า 5 – 22.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2542, **เอกสารการสอนชุดวิชา หลักการประกันภัย**

กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2548, คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติกับ การ
ตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนในความสัมพันธ์ ระหว่างเอกชนด้วยกัน, พิมพ์ที่ โรงพิมพ์
ดอกเบญจ.

เสน่ห์ จามริก, 2544, สิทธิมนุษยชน , **เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด**. นครปฐม: สำนักงานสิทธิมนุษยชน
ศึกษาและการพัฒนาสังคม.

สิทธิมนุษยชน,ออนไลน์,2552

สิทธิโชค ศรีเจริญ, 2540, **ความรู้ไปเกี่ยวกับการประกันภัย**. (พิมพ์ครั้งที่ 2).กรุงเทพฯ:

ประชุมทองพรินทร์ตั้งกรุ๊ป.